

УДК:811.111Р – 3.09

*Тарасенко Кирил
(Запоріжжя)*

Специфіка репрезентації культурних кодів англійського Ренесансу в романі Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590)

Стаття присвячена дослідженню специфіки репрезентації культурних кодів англійського Ренесансу в романі Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590). Особлива увага приділена аналізу таких вкрай важливих для пересічного єлизаветинця культурних кодів, як «людина-доля», «людина-Фортуна», «людина-честолюбство». Детально розглядається також і комунікативний культурний код, що сприяє осмисленню проблеми міжлюдських стосунків (дружба, кохання). Показано, що у цьому «формульному» романі збережено характерні для єлизаветинського соціуму стереотипи.

***Ключові слова:** культурний код, “формульна” література, роман, англійський Ренесанс, Фортуна.*

Поява перших зразків «формульної» літератури в Англії не випадково припадає саме на добу Відродження. Річ у тім, що в цей час оновлюються дві ключові фігури літературного процесу – автор і читач. До числа єлизаветинських «men of letters» потрапляють тепер не тільки «university wits», але й так звані «професійні письменники», для яких література є ремеслом, що дає заробіток, а також представники інших професій (мореплавці, аристократи, ремісники, лікарі та ін.), які бралися за перо у вільний від основних занять час. У другій половині XVI століття читацький загал перетворився на потужну силу, яка була спроможна певною мірою впливати на літературне життя. Літератори

все більше починали орієнтуватися на запити, естетичні смаки та літературні преференції потенційної читацької аудиторії, що була вельми неоднорідною. Якщо представників освічених кіл, інтелектуально-духовної еліти і аристократії цікавили здебільшого високохудожні твори, що позначені яскравою оригінальністю, філософічністю чи інтелектуалізмом, то новий читач (дрібні буржуа, джентрі, йомени, ремісники, торговці) був менш вибагливим як у художньому, так і в ідейно-смысловому плані.

Саме на цю нову читацьку аудиторію, смаки якої сформувалися під впливом геліодорівської стихії та атмосфери лицарського роману, і був розрахований твір англійського ренесансного письменника Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590). Він є цікавим насамперед тим, що з нього можна дізнатися не тільки про ціннісні орієнтації представників «третього» стану, але й про певні культурні коди англійського ренесансного суспільства. Оскільки однією з функцій масової літератури є функція «культуртрегерська» (термін В. Демченка)¹, то саме з таких творів можна вичитати інформацію про епоху, про традиції, звичаї та реалії тієї чи іншої історико-літературної доби.

Романи Робертса правомірно відносити до «формульної» літератури, стосовно якої американський культуролог Дж. Кавелті зазначає, «формули становляться продуктами культури, оскільки вони найбільш вдало артикулюють моделі уявлень певної кількості культурних груп»².

Масова культура, як вважають сучасні науковці М. Б. Кушнарьова, І. В. Петрова, С. І. Цимбалюк, Т. В. Шу-

---

¹ Демченко В. Д. Преса в процесі урбанізації суспільства: культуртрегерська функція / В. Д. Демченко // Біблія і культура. – Випуск. 8-9. – Чернівці: Рута, 2008 – С. 235.

² Кавелті Дж. Изучение литературных формул / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.metodolog.ru/00438/00438.html>

I. Історико-літературний процес

мейко, «нав'язує власний уніфікований і надзвичайно спрощений культурний код»³. З огляду на це, вельми продуктивним в аспекті створення цілісної візії історико-культурної епохи Відродження видається розгляд літературного твору ренесансної доби з точки зору специфіки репрезентації культурних кодів у художньому тексті, особливо коли це стосується тексту, що належить до так званої категорії «маскульту».

Принагідно зазначимо, що хоча маскульт і не ставить за мету оригінальність та високу естетичну якість творів, ті культурні коди, що відображені в масовій літературі, – це інформація, яка допомагає ідентифікувати культуру. Тож, з урахуванням грінблаттівської думки про те, що «література – це культура в дії»⁴, реконструкція культурних кодів певної епохи представляється доволі актуальною і плідною з точки зору міждисциплінарних досліджень. А якщо мова йде про надзвичайно цікаву добу Відродження, то в такому разі реконструкція ментально-ціннісного образу доби за допомогою тих культурних кодів, які нам відкриває масова література, є вкрай важливою для розуміння не тільки світоглядних орієнтирів пересічних елізаветинців, але й загальної логіки перебігу культуротворчих процесів в лоні англійського Ренесансу.

Актуальність цієї розвідки полягає в тому, що поетика роману Генрі Робертса «Виклик Фортуні» аналізується крізь призму культурологічного підходу. Це дає можливість не тільки реконструювати ті ментально-ціннісні орієнтири, що були притаманні пересічним елізаветинцям, але й акцентувати увагу на тих вкрай

---

³ Основні тенденції розвитку масової культури в сучасній Україні в контексті глобалізації / [Ел. ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_s6.php

⁴ Грінблатт С. Формирование «я» в эпоху Ренессанса: От Мора до Шекспира (главы из книги) / С. Грінблатт // Новое литературное обозрение. – 1999. - №35. – С.34-47.

важливих аксіологічних категоріях, які складають іманентну сутність культури доби Відродження. Мета цієї статті – дослідити особливості репрезентації культурних кодів англійського Ренесансу в романі Генрі Робертса «Виклик Фортуні», який було написано у 1590 році.

Задекларована вже назвою стратегія виклику Фортуні, активного протистояння долі, зухвалою протиборства з обставинами знаходить на сторінках роману цікаву, але досить суперечливу інтерпретацію. Принагідно зазначимо, що концепт Фортуни посідав надзвичайно важливе місце у світоглядній парадигмі ренесансної людини, і це дозволяє розглядати його як певний культурний код, який не тільки висвітлює актуальну та позачасову проблему залежності людини від долі, але й слугує своєрідним маркером доби. Слушно з цього приводу висловлюється Г. Кружков, «це був такий період, коли життя людини залежало від примх Фортуни; це була епоха, коли багатство наживалося так само швидко, як і втрачалось, і за запаморочливим піднесенням могла наступити несподівана і рішуча опала; це була доба найгостріших релігійних сутичок та суперечок, доба постійних війн та зовнішньої загрози країні й монархії, доба шпигунів і донощиків, інтриганів, кар'єристів, усіляких «флібустьєрів і авантюристів»; і в той же час це була доба бурхливого розвитку мистецтв»⁵ З найбільшим оптимізмом до Фортуни ставилося тогочасне купецтво, принаймні найуспішніші його представники. Причиною цього, безсумнівно, можна назвати специфіку доби, коли торгівельна активність та підприємливість дозволяли швидко збагатитися, багаторазово примноживши власні статки.

---

⁵ Кружков Г. М. Английская монархия и английская поэзия эпохи Возрождения / Г. М. Кружков // Лекарство от Фортуны. Поэты при дворе короля Генри VIII, Елизаветы Английской и короля Иакова. – М.: Б.С.Г. – Пресс, 2002. – С. 272.

I. Історико-літературний процес

Тож не дивно, що в романі, орієнтованому на представників “третього стану” елизаветинського суспільства, Робертс торкається проблеми “людина-доля”. Звертаючись до художнього осмислення Фортуни, Робертс створює образ, який стає провідною рушійною силою розвитку сюжету. Саме Фортуна виконує в романі сюжетоутворюючу функцію: кожна нова колізія репрезентується як наслідок дії примхливої богині долі. Інколи Робертс прагне додати звучанню цієї теми певного філософського забарвлення, втім, йому так і не вдається досягти ідейно-сміслової чи художньої оригінальності.

В процесі художнього осмислення теми Фортуни Робертс використовує типовий набір метафоричних характеристик, банальних псевдофілософських сентенцій та усталених епітетів. Подібно до своїх колег по письменницькому цеху Р. Гріна та Т. Лоджа, він звертається до прийому персоніфікації та актуалізує добре відому ренесансному читачеві емблематику Фортуни. Запропонована ним характеристика поєднує античні та середньовічні уявлення про Фортуну: «їй притаманні швидкий крок, величний розум, добра вдача, її зображують з крилами та земною кулею під ногами, рогом достатку в руці, дарами якого вона щедро наділяє тих, хто її задовольнить. Деякі уявляють її з колесом у руці, яке вона постійно обертає так, що ті, хто щасливі, становляться нещасливими»⁶

Слід додати, що ще за часів античності Фортуну зображали «у постаті жінки, яка тримає у лівій руці ріг Аматеї і розсипає монети, або спирається на кулю і в

---

⁶ *Roberts H. A Defiance to Fortune / Henry Roberts // Eine kritische edition von Henry Roberts` „A Defiance to Fortune” (1590) / Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln / [vorgelegt von Giselger Tiegel aus Münstenberg]. – Köln : Universität zu Köln, 1973. – P. 31.*

правій руці тримає коло»⁷. Робертс актуалізує античний досвід (згадуючи, приміром, про поетів, які називали Фортуну «богинєю»⁸), що цілком відповідало тогочасній літературній традиції, адже для ренесансної свідомості, як зазначає Н. М. Торкут, антична спадщина слугувала невичерпним джерелом тем, сюжетів, мотивів, художніх образів і навіть стилістичних кліше⁹. Тож не дивно, що автор формульного роману часто послуговується усталеними кліше, які містять алюзії та ремінісценції до античних текстів. Така інтертекстуальність, інспірована самою іманентною природою ренесансного типу культури, безперечно, мала подобатись тогочасному читачеві, самолюбство якого тішила сама можливість сприймати та розуміти авторські пасажи про давніх греків і римлян.

Письменник акцентує увагу на мінливості Фортуни («постійна у своїй непостійності»¹⁰), підкреслюючи її ірраціональність та дволикість. Фортуна у нього постає не лише як персоніфікований образ, вона з'являється також і в ряді усталених виразів, де використовується головним чином як заяложена метафора: в тексті дуже часто згадується, що Фортуна є «мінливою»¹¹, «непостійною»¹², «проклятою»¹³, «жорстокою»¹⁴. Подібні вирази додають мові емоційного забарвлення. Крім того, використовуючи такий художній прийом, письменник знову ж таки підкреслює важливу роль, яку Фортуни відіграє в системі

⁷ Словник античної міфології / [укл. І. Я. Козловін, О. Д. Пономарьов]. – 2-е вид. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 208.

⁸ Renaissance Prose // The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland. – L. and N. Y.: Routledge, 1997. – P. 132.

⁹ Торкут Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та “література факту”) / Н. М. Торкут. – Запоріжжя, 2000. – 406 с.

¹⁰ Roberts H. Op. cit. – P. 250.

¹¹ Ibid. – P. 14, 133, 139.

¹² Ibid. – P. 14, 133, 139.

¹³ Ibid. – P. 14, 156.

¹⁴ Ibid. – P. 226.

I. Історико-літературний процес

людського світосприйняття. Не викликає жодних сумнівів і той факт, що такі вирази доповнюють згадки про Фортуну як богиню Долі, допомагаючи читачеві сформуванню власне ставлення до цієї ірраціональної сили.

Що стосується власне авторського ставлення до ідеї виклику Фортуні, то воно неодноразово змінюється в процесі розвитку сюжету. Заголовок твору начебто підбурює людину до зухвалої активності, однак подальший опис сюжетних колізій (нещастя Андруджіо та непроясненість фіналу його життєвої історії) може породжувати певний сумнів щодо його релевантності. Адже у читачів може виникати чимале здивування, коли замість задекларованого у заголовку твору «виклику» Фортуні, їм пропонується розповідь про життєві негаразди головного героя Андруджіо, що «з самого народження ... був м'ячиком, який Фортуна перекидала з руки в руку»¹⁵. Думається, що виставляючи на читацький суд життєві негаразди свого героя, письменник намагається звести у двобої сліпу ірраціональну Фортуну і божественну справедливість. Він закликає покладатися на Бога та вірити у Його всемогутність.

Ключ до розуміння суті згаданого «виклику» Робертс пропонує у монологі відлюдника, де Фортуна протиставляється такій християнській чесноті, як смирення, і де йдеться про спроможність індивіда вийти переможцем в одвічній суперечці людини та долі. Андруджіо, що постає носієм авторської концепції, проголошує тезу про те, що єдиною моральною альтернативою покладання на сліпу вдачу може бути лише віра в Бога: «ті, хто забули про Бога, покладаються на Фортуну, однак вона – це ніщо»¹⁶. На думку Робертса саме людська розсудливість, смиренність, благочинність, віра у Бога, добродісна поведінка допомагають людині вистояти

---

¹⁵ Ibid. – P. 135.

¹⁶ Ibid.

у двобої з Фортуною. Коли ж вона остаточно руйнує людське життя, то єдиним виходом залишається відмова від матеріальних благ та відлюдництво. Можна припустити, що Г.Робертс мав намір розширити і конкретизувати звучання порушеної теми відлюдництва в обіцяному продовженні свого роману.

Іншим культурним кодом, що представлений романі, комунікативний код, що пов'язаний з осмисленням природи міжлюдських стосунків (кохання, дружба, зрада, помста). Він допомагає реконструювати комплекс традиційних для ренесансної доби уявлень про характер комунікації між людьми.

Висвітлення любовної тематики в романі «Виклик Фортуні» є традиційним: автор не відмовляється від типового для багатьох тогочасних творів любовного трикутника (Андруджіо–Сюзанія–Мелісіна). Стосунки головних героїв – Андруджіо і Сюзанії – є проявом взаємного кохання двох молодих людей, що належать до різних суспільних верств, а тому не можуть одружитися. Мелісіна, чий статус є доволі високим, намагається закохати у себе Андруджіо, не маючи гадки про його почуття до Сюзанії. Сам герой відповідає на її почуття, сподіваючись у такий спосіб стерти у своїй душі спогади про Сюзанію. Попри те, що винахідливий Мелісіні вдається звабити Андруджіо та певний час таємно насолоджуватися його коханням, через втручання третіх осіб плани цієї героїні зазнають краху: її коханця відправляють у вигнання, а сама вона потрапляє в немилість до власного брата – лорда Ієроніма – та невдовзі помирає з горя. Андруджіо після низки поневірянь повертається до своєї першої коханої і, попри різницю в соціальному статусі, наважується на шлюб з нею. Отже, кохання бере верх над суспільно-становою упередженістю, а той факт, що подружнє життя Андруджіо і Сюзанії виявляється щасливим, налаштовує читача на

I. Історико-літературний процес

схвальне ставлення до вибору, зробленого головним героєм. Втім, подальші трагічні суспільно-політичні події (заколот проти Андруджіо, вигнання його родини із Саксонії) на деякий час змушують читацьку аудиторію замислитись щодо того, чи має право вінченосна особа піддаватися власним пристрастям та ризикувати своїм високим суспільним становищем. Такий розвиток любовної колізії до певної міри передвіщає конфлікт між почуттям і обов'язком, який стане одним із найпопулярніших в літературі XVII століття.

Г. Робертс, на відміну від авторів елітарних романів (Дж. Гасконя, Дж. Лілі), уникає будь-яких філософських медитацій персонажів з приводу кохання, натомість він описує емоції героїв, обмежуючись лише констатацією психофізичного стану («зраділа», «засмутилася», «переживала», «чекала з нетерпінням», «боялася», «почервоніла», «заплакала», «сумно зітхнула», «затамувала подих»). Очевидно, що автор «Виклику Фортуні» розраховує не стільки на те, щоб активізувати мислення потенційного реципієнта, скільки на те, щоб викликати емоції, спонукати до співпереживання. Саме такою є логіка авторських стратегій тих письменників, що створюють формульну літературу.

Не можна не погодитися з думкою Г. Тігеля, що спочатку Робертс зображує кохання в рамках петрарківського канону: Андруджіо тріпотить у присутності своєї коханої, ледь не втрачаючи розум, а його кращий друг Галастино переживає про психічний стан свого товариша¹⁷. Але згодом письменник переносить стосунки із сфери божественної до сфери земної (Андруджіо одружується із Сюзанією) та зображує подружнє життя як

---

¹⁷ *Tiegel G.* Eine kritische edition von Henry Roberts' „A Defiance to Fortune” (1590) / Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln / G. Tiegel / [hrsg. von Giseler Tiegel aus Münstenberg]. – Köln, 1973. – S. 7.

втілення мрії про щире і вірне кохання. Дружина в усьому підтримує свого чоловіка і навіть у вигнанні зберігає пам'ять про нього, ненавидячи тих, хто заподіяв зло її родині.

Оригінальність Робертсової інтерпретації теми кохання вичерпується тим, що сам концепт кохання співвідноситься в романі з соціально-політичною проблематикою. Якщо у більшості елизаветинських романів описувалися любовні стосунки рівнодостойних героїв («Евфуес» Дж. Лілі, «Розалінда» Т. Лоджа, «Зелото» Е. Манді) або ж персонажів, високий статус яких з'ясовувався в процесі розвитку сюжету («Пандосто» Р. Гріна), то у «Виклику Фортуні» представлено кохання між титулованою особою (син герцога Саксонії) та простолюдинкою (донька мельника). Закохані свідомі того, що на заваді їхньому щастю стоїть різниця у суспільному становищі, і саме це усвідомлення слугує імпульсом низки романічних колізій (розставання героїв, випробовування почуттів Андруджіо, переоцінка життєвих пріоритетів). Одруження Андруджіо – герцога Саксонії з бідною дівчиною, яке нагадує типові казкові фінали, ймовірно, було до смаку неелітарній читацькій аудиторії. Думається, що у такий спосіб Г. Робертс певною мірою оновлював стереотипну любовну колізію, і таке оновлення мало б потішити уяву його потенційних читачів – людей незнатних і небагатих.

Увагу письменника привертає і популярний у ті часи мотив дружби, що реалізується у творі в двох основних модифікаціях – дружба як духовна спорідненість (Андруджіо–Галастино) та дружба як покровительство (лорд Ієронім і Андруджіо). Автор віддає перевагу першій модифікації, неодноразово акцентуючи увагу на тому, що духовна близькість є запорукою найкращих людських стосунків, в той час як відсутність рівності у подружніх відносинах спроможна породжувати конфлікти. Так, при-

I. Історико-літературний процес

міром, Галастино з власної ініціативи вирішує помститися за свого друга, якого незаконно позбавили престолу, а лорд Ієронім навіть не бажає вислухати Андруджію, коли того несправедливо звинувачують у зраді.

Тема дружби – одна із найбільш популярних в елізаветинській романістиці – у творі Генрі Робертса розкривається здебільшого на рівні сюжетних колізій. Якщо для Дж. Лілі («Евфуес») пріоритетним є осмислення дружби як етико-психологічної категорії, а конфлікт вибудовується на зіткненні дружби і кохання, то у «Виклику Фортуні» домінує не аналітика, а констатація. Автор неодноразово підкреслює, що Андруджію і Галастино є найкращими друзями, вони проводять багато часу разом і називають один одного не інакше як «милий друг». Саме Галастино не тільки намагається втішити Андруджію, але й допомагає його синові у скрутному становищі. Головний герой роману неодноразово заявляє про дружні почуття, щоправда не виходячи при цьому за межі банальних формул: «я ставлюся до твоєї дружби як до власного життя»¹⁸. У повній відповідності до евфуїстичних стандартів Г. Робертс порівнює дружбу цих юнаків із стосунками відомих античних героїв: «приязнь Деймона до Піціуса чи Пілідія до Орестеса не була такою міцною, як любов Андруджію до Галастино»¹⁹.

Наступним культурним кодом, який письменник інтегрує в художню тканину свого роману, є ситуативний, що полягає у виборі життєвої стратегії людини – чи то бути амбітним і честолюбним, чи то скорятися життєвим негараздам та вести спокійне і тихе життя. Постановка цієї проблеми не є випадковою, адже в добу Ренесансу питання соціальної мобільності стало одним із ключових в аксіологічній парадигмі людини: «прискорення соціальної мобільності переросло в своєрідне крещендо – крещендо

---

¹⁸ Roberts H. Op. cit. – P. 175.

¹⁹ Ibid. – P. 174.

честолюбного сходження нагору, такого шаленого, що здавалося, наче воно розірве суспільство на шматочки»²⁰.

Концепт слави, апологетика якого лунала зі сторінок багатьох тогочасних романів («Евфуес» Дж. Лілі, «Зелото» Е. Манді), інколи, особливо в пуританськи налаштованому середовищі, набував негативних конотацій, оскільки «безсмертю душі протиставлялася слава як найвище визнання цінності земного буття»²¹. Честолюбство найбільш гостро засуджується у монолозі Андруджіо: «гордість, заздрість і ненависть так міцно засіли у серцях людей, що вони починають зневажати Бога, його діяння...»²². Неможливо обійти увагою епізод узурпації влади співвітчизниками Андруджіо. Автор підкреслює, що надмірне прагнення до слави спричинило в Саксонії заколот проти законного правителя. Робертс закликає своїх читачів «презирати честолюбство, яке завжди є злом та супутником гордості, яке так ненавидять Бог і люди...»²³.

Отже, аналіз роману Г. Робертса «Виклик Фортуні» показав, що культурні коди у ньому не лише реалізують властиву «формульній» літературі «культуртрегерську» функцію, але й допомагають реконструювати внутрішній світ ренесансної людини. Саме її цікавили такі актуальні питання, як залежність людини від вищих сил, можливість щасливого шлюбу між представниками різних соціальних верств, правильність вибору життєвих стратегій (чи варто протистояти Фортуні? як поводитися у скрутних життєвих ситуаціях? як зберегти дружбу? та ін.). Прочитання роману крізь призму міждисциплінарного підходу (культурологія, літературознавство) дозволяє стверджувати, що автор

²⁰ *Tiegel G.* Op. cit. – S 7.

²¹ *Брагіна Л. М.* Итальянский гуманизм. Этические учения XIV–XV веков. Учеб. пособие / Л. М. Брагіна. – М.: Высшая школа, 1977. – С. 21.

²² *Roberts H.* Op. cit. – P. 261.

²³ *Ibid.* – P. 257.

I. Історико-літературний процес

роману постає апологетом традиційних цінностей. Генрі Робертс, зазначає з цього приводу сучасний ренесансознавець Говард Коул, зберіг традиційні для свого часу ламентативні стосовно нерозділеного кохання, описи жіночої краси, війни проти невірних²⁴. Його роман «Виклик Фортуні» яскраво ілюструє смаки і уподобання неелітарної читацької аудиторії та органічно вписується у парадигму «формульної» літератури.

---

²⁴*Cole H. A Quest of Inquire: Some Contexts of the Tudor Literature / Cole H. – Michigan : Pegasus, 1973 – P. 175.*